

2008-01-01

กองทัพน้อยใหม่ของไทย : การประดิษฐ์วิถีถวายสัตย์ปณิธานตนทางทหาร

จรูญ จำปาทอง

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/cujss>

Part of the [Social and Behavioral Sciences Commons](#)

Recommended Citation

จำปาทอง, จรูญ (2008) "กองทัพน้อยใหม่ของไทย : การประดิษฐ์วิถีถวายสัตย์ปณิธานตนทางทหาร," *Journal of Social Sciences*: Vol. 39: Iss. 2, Article 9.

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/cujss/vol39/iss2/9>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Social Sciences by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

กองทัพสมัยใหม่ของไทย : การประดิษฐ์พิธิดาวาสัตย์ ปฏิญาณตนทางทหาร

จรรยา จำปาทอง

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่ออธิบายถึงการปลูกฝังอุดมการณ์ความจงรักภักดีให้กับกองทัพสมัยใหม่ของไทยอันเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีความเชื่อมโยงกับการปลูกฝังอุดมการณ์ความจงรักภักดีให้กับทหารในกองทัพในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จนถึงปัจจุบัน โดยการประดิษฐ์พิธิดาวาสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารขึ้น อันได้แก่ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประเพณีการถือน้ำเดียนของทหาร พิธิดาวาสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล (ซึ่งประกอบด้วยพิธีตรึงหมุดธงชัยเฉลิมพล และพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพล) และพิธิดาวาสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ว่าการประดิษฐ์พิธิดาวาสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารเป็นกระบวนการปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์รวมทั้งบทบาทกองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ให้แก่สถาบันทหาร ซึ่งก่อให้เกิดผลอย่างสำคัญในสังคมการเมืองไทยหรืออีกนัยหนึ่งคือต้องการศึกษาว่ากองทัพสมัยใหม่ของไทยที่ถูกสร้างขึ้นด้วยระบบราชการสมัยใหม่ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยการปลูกสร้างอุดมการณ์ความจงรักภักดีให้กับนายทหารในกองทัพผ่านประเพณีประดิษฐ์ซึ่งมีพัฒนาการควบคู่กันมาจวบจนปัจจุบัน กองทัพสมัยใหม่ได้สำเร็จลงตามความหมายระบบ

ราชการสมัยใหม่แล้วหรือไม่ว่าในแง่ของอุดมการณ์ขององค์กร และในแต่ละยุคอุดมการณ์นั้นมีลักษณะอย่างไร

ผู้เขียนอาศัยกรอบแนวคิดในการพิจารณาพัฒนาการกองทัพสมัยใหม่จากแนวความคิดเรื่องระบบราชการสมัยใหม่ (Modern bureaucracy)¹ ของแมก เวเบอร์ (Max Weber) ผู้เขียนเห็นด้วยกับ Dietrich Rueschemeyer² ว่ากระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ (building states) ผ่านระบบราชการนั้นเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องยาวนานกว่าจะสัมฤทธิ์ผลที่แท้จริงตามความหมายของระบบราชการ (Modern Bureaucracy) ของเวเบอร์ ซึ่งเขากล่าวว่าลักษณะของระบบราชการสมัยใหม่ (Characteristic of Modern Bureaucracy) นั้นต้องยึดหลักอำนาจทางการเมืองกฎหมาย³ ในพื้นที่เฉพาะของขอบเขตภาระหน้าที่ (ที่กฎหมายให้ไว้) (jurisdictional areas) ในการบริหารจัดการองค์กรซึ่งก็คือการใช้กฎระเบียบที่เป็นธรรมในการบริหารองค์กรตามลำดับการบังคับบัญชา (hierarchy) การดำเนินกิจกรรมทุกอย่างต้องอยู่บนพื้นฐานจุดประสงค์ขององค์กรอย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นไปตามโครงสร้าง และการกิจหน้าที่ที่ได้แบ่งแยกไว้แล้วอย่างชัดเจน อำนาจในการสั่งการตามหน้าที่เหล่านั้นต้องถูกกระจายไปในลักษณะที่มั่นคงชัดเจน ซึ่งต้องไม่ถูกจำกัดโดย การใช้กฎขู่เข็ญบังคับผ่านทางวิธีการปฏิบัติงาน ทางร่างกาย ทางความเคารพยกย่องนับถือ (sacerdotal) หรือสิ่งอื่นใดอันจะเป็นการทำลายระบบราชการ แผนการต่างๆ ต้องถูกออกแบบมาเพื่อเติมเต็มงานประจำและความต่อเนื่องของบทบาทหน้าที่และเพื่อการปฏิบัติงานตามสิทธิหน้าที่ที่สอดคล้องกัน

¹ Max Weber. *Economy and society*. [Berkeley: University of California Press, 1978], pp. 956-958.

² Matthew Lange and Dietrich Rueschemeyer. *States and Development: Historical Antecedents of Stagnation and Advance* (Political Evolution and Institutional Change). [New York: Palgrave Macmillan, 2005], pp. 143-162.

³ ดำรง ธรรมาภิรักษ์, เอกสารคำสอนวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย, (ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 50.

ทั้งหมดนี้คือองค์ประกอบที่จะช่วยสร้างภาวะที่เรียกว่า “ระบบราชการสมัยใหม่” ซึ่งแตกต่างจากสมัยรัฐโบราณ (โดยเฉพาะรัฐทางตะวันออก) ซึ่งผู้ปกครองบริหารจัดการด้วยระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวแบบฟอลูก (patrimonial) อันเป็นลักษณะที่ภาระหน้าที่ และอำนาจไม่จำกัดแน่นอน และชั่วคราวชั่วคราว หลักการของเวเบอร์ Dietrich Rueschmeyer เห็นว่าแท้จริงแล้วคือกระบวนการสร้างความเป็นเหตุเป็นผลให้กับรัฐสมัยใหม่ (rationalizing state) ด้วยการมุ่งพิจารณาว่าระบบลำดับการบังคับบัญชาในองค์กร ความเป็นผู้สูงกว่าหรือต่ำกว่ากันต้องขึ้นอยู่กับทักษะความชำนาญมากหรือน้อยกว่ากัน, การปฏิบัติงานของบุคคลกรระดับต่างๆ ในองค์กรต้องไม่อาศัยสายสัมพันธ์ส่วนตัว, การแต่งตั้ง และการจงใจข้าราชการในการดำเนินงานต้องอยู่บนพื้นฐานของการพิจารณาจากความสามารถและการแสดงฝีมือ, การประเมินตรวจตราทั้งเพื่อการจงใจและการลงโทษต้องพิจารณาจากการปฏิบัติงาน อีกทั้งต้องมีการสร้างบรรทัดฐานหรือโครงสร้างองค์กรที่กระตุ้นความจงรักภักดี (loyalty) ทั้งหมดนี้คือตัวแบ่งแยกการปกครองแบบรัฐโบราณ (patrimonial household of tradition rulers) และความเป็นรัฐสมัยใหม่ออกจากกัน

นอกจากนี้การสร้างบรรทัดฐานและค่านิยมอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rationalizing state organization) ให้กับองค์กรก็เป็นอีกองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างความจงรักภักดีให้กับองค์กรซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้ต้องใช้เวลาอันยาวนานในการเปลี่ยนผ่านจากระบบการบริหารแบบรัฐจารีต (patrimonial) ไปสู่ความเป็นองค์กรระบบราชการสมัยใหม่ (bureaucratic organization)

แนวความคิดอีกประการที่ผู้เขียนใช้ในการศึกษาประเด็นการเกิดขึ้นของพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารเพื่อสร้างบรรทัดฐานค่านิยมหรืออุดมการณ์ให้กับองค์การทหารสมัยใหม่คือ แนวความคิดเรื่อง “ประเพณีประดิษฐ์” (Invention of tradition) ของ เอริก ฮอบส์บอว์ม (Eric

Hobsbawm)⁴ ศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์ประเพณีแนวมาร์กซิสต์ มหาวิทยาลัยลอนดอน ฮอบส์บอร์มอธิบายว่าการประดิษฐ์ประเพณีคือประเพณีที่เกิดขึ้นในกระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่เมื่อปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ที่ผ่านมา ประเพณีเหล่านั้นได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นแบบแผน และชุดของการปฏิบัติอันมีความหมายในทางอุดมการณ์ (ideological) มีกฎระเบียบ(rules)บัญญัติไว้อย่างแน่ชัด ซึ่งทำการครอบงำอย่างเปิดเผยและเป็นที่ยอมรับกันโดยคุชฎี การจัดมีลักษณะของพิธีกรรม (ritual) และใช้สัญลักษณ์ (symbolic nature) เป็นเครื่องมือสำคัญ โดยมีจุดประสงค์ที่จะปลูกฝัง (inculcate) ค่านิยม (values) และบรรทัดฐาน (norms) ในพฤติกรรมของผู้คนโดยการจัดขึ้นซ้ำๆ การทำซ้ำๆ เป็นวิธีการที่จะนำไปสู่การเข้าใจว่าเป็นความต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ประเพณีประดิษฐ์ถูกประดิษฐ์ขึ้นโดยชนชั้นปกครองในรัฐนั้นๆ เพื่อจุดประสงค์ทางการเมืองซึ่งมี 3 ประการคือ *ประการแรก* เพื่อผสานให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียว (cohesion) และอัตลักษณ์ร่วม (collective identity) ของประชาชน *ประเภทที่สอง* ก่อให้เกิดความชอบธรรมให้กับสถาบัน และลำดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม *ประเภทที่สาม* ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมให้ประชาชนเป็นไปตามบริบทของสังคมเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แบบใดแบบหนึ่ง

สำหรับพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหาร อันได้แก่ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประเภทการถือน้ำเดือนของทหาร พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล (ซึ่งประกอบด้วยพิธีตรึงหมุดธงชัยเฉลิมพล และพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพล) และพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์พิธีนี้มีลักษณะของประเพณีประดิษฐ์ เป็นประเพณีประดิษฐ์สอดคล้องตามความหมายของฮอบส์บอร์มจัดเป็น *ประเพณีประดิษฐ์ประเภทที่สอง* เพราะพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนเหล่านี้เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นใน

⁴ Eric Hobsbawm and Terence Ranger. The Invention of Tradition. [Cambridge University press: United Kingdom, 1983]

ช่วงการก่อตัวของรัฐสมัยใหม่ ถูกประดิษฐ์ขึ้นในโดยชนชั้นปกครองสยามเพื่อสร้างหรือก่อให้เกิดความชอบธรรมให้กับสถาบัน และลำดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม ในที่นี้คือการสร้างความชอบธรรมให้กับสถาบันทหารในการแสดงออกถึงบทบาทหน้าที่และอุดมการณ์ของสถาบันที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ในลำดับความสัมพันธ์ที่กองทัพอยู่ภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งมีสถานะเป็นผู้ปกครองสูงสุด (ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิ) และมีสถานะเป็นประมุขของรัฐในระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ

ในบทความนี้ผู้เขียนจะอธิบายถึงการก่อตัวของกองทัพสมัยใหม่ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรแรกที่ถูกปฏิรูปให้เป็นระบบราชการสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กองทัพสมัยใหม่เป็นพัฒนาการความต่อเนื่องของความสำเร็จในการจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ที่มีจุดประสงค์เพื่อสร้างคนที่จะรักภักดีและสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์จากการเมืองภายใน ส่วนการปฏิรูปการทหารเพื่อรักษาความมั่นคงภายในและป้องกันการคุกคามจากต่างชาตินั้นเกิดขึ้นในช่วงหลังและนำมาสู่การสร้างกองทัพสมัยใหม่ของไทยอย่างจริงจัง จนสำเร็จลุล่วงลงในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว⁵ พร้อมๆกันนั้นพิธีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารรูปแบบต่างก็ถูกประดิษฐ์ขึ้น เมื่อเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 กระบวนการสร้างระบบราชการสมัยใหม่ของกองทัพและการประดิษฐ์พิธิดาวาสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารก็ยังคงดำเนินอยู่ตลอดมา

จุดเน้นของการศึกษาเรื่องนี้อยู่ที่การปลูกสร้างอุดมการณ์ความจงรักภักดีให้กับกองทัพสมัยใหม่ผ่านพิธีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ช่วงต้นทศวรรษที่ 2500 เพราะช่วงเวลานี้ได้สร้างอุดมการณ์ให้แก่กองทัพอันมีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้มี

⁵ ภาวดี มหาพันธ์, *การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, (วิทยาพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518)

พัฒนาการต่อเนื่องมาจากการสถาปนากองทัพสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

การสถาปนากองทัพสมัยใหม่และการประดิษฐ์พิธิถวายสัตย์ ปฏิญาณตนทางทหารช่วงแรก

การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งออกเป็น 2 ช่วงด้วยกันคือช่วงแรก พ.ศ. 2411-2430 เป็นการปรับปรุงกิจการทหารหน้าแบบเก่าซึ่งมีต้นแบบมาจากความสำเร็จจากการจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างคนที่เป็นพรรคพวกของพระองค์เพื่อเป็นฐานอำนาจทางการเมืองและความมั่นคงของราชบัลลังก์ ช่วงที่สอง พ.ศ. 2435 เป็นต้นไปนั้นเป็นความพยายามที่จะสร้างกองทัพสมัยใหม่ (Modern armies) ตามแบบตะวันตกเพื่อความมั่นคงภายในและการป้องกันภัยคุกคามจากต่างประเทศ

ช่วงแรกการตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์และการปรับปรุงกิจการทหารหน้าในช่วงปี พ.ศ. 2411-2414 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ๆ พระองค์มีดำริที่จะจัดตั้งกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ขึ้นเพื่อถวายความปลอดภัยแก่พระองค์อย่างใกล้ชิด⁶ โดยการเกณฑ์พระอนุชาและพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงพระเยาว์มาฝึกหัดทหารตามอย่างตะวันตก จนในที่สุดก็เจริญก้าวหน้าสามารถจัดตั้งเป็นกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในปี พ.ศ. 2414⁷ พร้อมกันนั้นทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ถูกสร้างให้มีความจงรักภักดีผ่านระบบอุปถัมภ์จากสถาบันพระมหากษัตริย์เพราะเหตุผลด้านความมั่นคงของราชบัลลังก์ ความ

⁶ กรมทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์. *ตำนานกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. (พระนคร: กระทรวงกลาโหม, 2462)

⁷ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. *สมุดข่อยทัพไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549). หน้า 98-100.

สำเร็จดังกล่าวนำมาซึ่งแนวพระราชดำริในการปฏิรูปทหารหน้าซึ่งเป็นกองทหารแบบเก่าให้มีประสิทธิภาพและจำนวนมากขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีกุลโอบายที่ทำให้กิจการทหารหน้าขยายตัวโดยการให้กรมทหารหน้าเปิดรับสมัครเลกไพร่หลวงสามัญชนโดยทั่วไปเข้ามาฝึกหัดเป็นทหารหน้าเป็นเวลา 5 ปี แล้วปลดประจำการไม่ต้องมาเข้าเฝ้ารับราชการอีกต่อไป⁸ ในระหว่าง 5 ปี ที่เป็นทหารหน้านั้นก็ได้รับพระราชทานเครื่องแบบสักหลาดสีดำ และเงินเดือน ๗ ละ 10 บาท พร้อมทั้งเลี้ยงอาหารวันละ 2 มื้อ ทำให้มีผู้สมัครเข้ารับราชการในกรมทหารนี้เป็นจำนวนมากจนสามารถจัดตั้งเป็นกองพันได้หลายกองพัน⁹ กิจการทหารหน้าและทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ขยายตัวอย่างเป็นระบบพร้อมกัน ในช่วงปี พ.ศ. 2424 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กขึ้น พร้อมกันนั้นก็ทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียน “คะเด็ตสกูล” สำหรับให้การศึกษาแก่ทหารหน้าเพื่อผลิตนายทหารชั้นสัญญาบัตร ในช่วงนี้ผู้บังคับการกรมทหาร เจิม แสงชูโตก็ได้ประดิษฐ์ธรรมเนียมการปฏิญาณตนโดยให้ทหารหน้าสาบานตัวตามธรรมเนียมว่า “ทหารจะมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์”¹⁰ ทั้งเป็นช่วงเวลาเดียวกันที่ได้มีการประดิษฐ์พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประจำเดือนของทหารหน้าขึ้นด้วยเหตุผลแห่งความมั่นคงของราชบัลลังก์เพราะทหารหน้าเป็นทหารในเขตพระนครที่มีกำลังอาวุธอยู่ในมือ

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อสร้างความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ให้แก่บรรดาขุนนางทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือนรวม

⁸ การเข้าเฝ้ารับราชการตามประเพณีโบราณ ไพร่เริ่มสมรสสังกัดตั้งแต่อายุ 16 ปี และต้องเข้าเฝ้ารับราชการไปจนกว่าจะอายุครบ 70 ปี จึงหักขารปลดจากราชการ

⁹ ภาวดี มหาพันธ์, *การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 126-127.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

ทั้งบรรดาภริยาของราชสำนักไทยในสมัยโบราณที่สะท้อนถึงระบบการบริหารงานที่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะการบริหารงานในรัฐจาริตตามความหมายของเวเบอร์ ระหว่างพระมหากษัตริย์พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางโดยอาศัยความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นเรื่องภูตผี และพุทธศาสนาบางส่วนซึ่งเป็นกรอบมโนทัศน์ทางสังคมและการเมืองของผู้คนในยุคนั้นเป็นเครื่องมือทางการเมืองอยู่ แต่เดิมมีอยู่ 3 แบบด้วยกันคือ

การถือน้ำเมื่อพระเจ้าแผ่นดินแรกขึ้นราชสมบัติ, การถือน้ำของผู้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และการถือน้ำปกติของผู้ที่รับราชการ ซึ่งต้องถือปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกของปีจัดขึ้นในเดือน 10 วันแรม 13 ค่ำ และครั้งที่สองของปีจัดขึ้นในเดือน 5 วันขึ้น 3 ค่ำ การถือน้ำปกติประกอบไปด้วย การถือน้ำของฝ่ายหน้า การถือน้ำของฝ่ายใน และการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามหัวเมือง¹¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประจำเดือนของทหาร “เป็นการถือน้ำที่เกิดขึ้นใหม่”¹² การแบ่งพิธีถือน้ำเป็นอย่างเก่าอย่างใหม่ในความหมายของพระองค์น่าจะหมายถึงพิธีที่เกิดขึ้นในสมัยของพระองค์ ซึ่งนอกจากพิธีถือน้ำเดือนของทหารแล้วยังมีพิธีการถือน้ำของที่ปรึกษาราชการเมื่อแรกเข้ารับตำแหน่งซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่พระองค์มีดำริจัดตั้ง “สภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์” (Privy Council) ในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2417¹³ อีกประเภทที่พระองค์เรียกว่าเป็นการถือน้ำอย่างใหม่ที่เกิดขึ้น

¹¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา, 2431), หน้า 200-248.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 204-205.

¹³ ณรงค์ พ่วงพิศ, ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์, 2527), หน้า 191-192.

นอกจากนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2423-2430 ก็ได้ปรากฏว่าเจ้าหมื่นไวยวรนาทรผู้บังคับกรมทหารหน้ามีดำริให้ทหารหน้าต้องมีการปฏิญาณตนความว่า “ทหารจะถวายความซื่อสัตย์กตัญญูกตเวทิต่แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”¹⁴ ดังนั้นพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประจำเดือนของทหารจึงน่าจะเกิดขึ้นในช่วงการปรับปรุงกิจการทหารหน้า ในช่วงปี พ.ศ. 2423-2430 เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2431 ในหนังสือเล่มนี้พระองค์ได้กล่าวว่าการถือน้ำเดือนและการถือน้ำของที่ปรึกษาราชการเป็นพิธีถือน้ำสองอย่างที่เกิดขึ้นใหม่ “แต่การถือน้ำเดือนของทหารเดิมนั้นเลิกไปแล้ว เหลือเพียงการถือน้ำของทหารที่เข้ามารับราชการใหม่ และนายทหารที่ได้รับตำแหน่งใหม่”¹⁵ เหตุผลที่เลิกการถือน้ำเดือนของทหารในปี พ.ศ. 2431 เพราะการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขธรรมเนียมกำหนดอายุไพร่หลวงรับราชการใหม่ (19 พ.ค. 2431)¹⁶ ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงเวลาที่ไพร่ต้องเข้ามารับราชการไปจากการเข้าเดือนนอกเดือน การถือน้ำเดือนจึงถูกยกเลิก

การประดิษฐ์พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประเภทการถือน้ำประจำเดือนของทหารจึงนับเป็นความพยายามครั้งแรกๆของราชสำนักสมบูรณาญาสิทธิสยามที่ต้องการควบคุมกำลังทหารที่ถูกตัวเองพัฒนาขึ้นทั้งในแง่ของปริมาณและคุณภาพ บนรากฐานของเหตุผลทางความมั่นคงและต้องการสร้างความจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์เป็นสำคัญดังที่รัชกาลที่ 5 ทรง

¹⁴ กรมยุทธการทหารบก, *การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2541), หน้า 89.

¹⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *พระราชพิธีสิบสองเดือน*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา, 2431), หน้า 248.

¹⁶ ภารดี มหาพันธ์, *การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 142-144.

อธิบายว่า “...ทหารเป็นผู้ถืออาวุธอยู่เสมอ จึงต้องถือน้ำทุกเดือน...”¹⁷ อีกทั้งการปรับปรุงการทหารในช่วงนี้ก็ได้อริเริ่มมีการจัดองค์กรตามระบบราชการสมัยใหม่ขึ้นบ้างแล้ว ดังจะเห็นได้จากการแบ่งทหารหน้าเป็น กรม กอง ซึ่งเป็นการแบ่งตามระบบสายการบังคับบัญชา โดยมีพระเจ้านองยาเธอ 4 องค์ พระบรมวงศ์ 1 องค์ และขุนนาง 4 คน เป็นผู้บังคับการกรมทหารใหม่ทั้ง 9 กรม ทั้งหมดขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁸ ส่วนกองทหารนั้น มีการแต่งตั้งนายทหารสัญญาบัตรเป็นผู้บังคับกอง กำหนดให้เรียกยศและตำแหน่งทางทหารตามแบบอังกฤษ ตำแหน่งผู้บังคับการเรียกว่า “คอลอนเนล อินชีพ” มีการกำหนดชั้นยศถึง 11 ชั้น (ตั้งแต่พลเอกลงไปถึงสิบโท) พร้อมทั้งกำหนดอัตราเงินเดือนตามยศในการจัดระเบียบการปกครอง มีการตรา “ข้อบังคับกรมทหารหน้า” ขึ้นใช้¹⁹

ลักษณะการจัดองค์กรทหารในช่วงนี้ยังคงมีลักษณะของรฐจาริตคือการใช้สายสัมพันธ์ในครอบครัวแบบพอลูก (patrimonial) เห็นได้จากการแต่งตั้งตำแหน่งในกรมกองที่เฉพาะเชื้อพระวงศ์และข้าราชการบางคนที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยเท่านั้นถึงจะเป็นได้ อีกทั้งในขั้นตอนการผลิตนายทหารเข้าประจำการในกองทัพบกจากโรงเรียนนายทหาร “คะเด็ตสกูล” ที่ตั้งขึ้นก็เปิดรับเฉพาะเชื้อพระวงศ์และบุตรขุนนางชั้นสูงเท่านั้น “ต้องเป็นผู้ที่มีชาติตระกูล คือเป็น พระบรมวงศานุวงศ์ก็ดี เป็นบุตรข้าราชการก็ดี เป็นบุตรออฟพิศเชอร์ในกรมทหารก็ดี จึงเป็นได้”²⁰ ถึงแม้จะได้มีการขยายโอกาสรับสามัญชนเข้า

¹⁷ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนคร: มานพวิทยา, 2431), หน้า 204.

¹⁸ ภารดี มหาขันธ์, การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 128-130.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125-126.

²⁰ อ้างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ, (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 142-143.

เรียนในเวลาต่อมาเมื่อตั้งเป็นโรงเรียนนายร้อยทหารบกแต่ผู้ที่เข้าเรียนได้นั้น “ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการอนุญาตจากเสนาธิการทหารบกแล้ว”²¹ จึงจะเป็นได้

ช่วงที่สอง การปฏิรูปกองทัพในช่วงปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นไป ซึ่งถูกกระตุ้นโดยทั้งปัจจัยภายนอกและภายในประเทศ กล่าวคือ หลังจากประเทศไทยได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมทำสัญญาว่าด้วยกฎสงคราม ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ พ.ศ. 2435 ผลของสัญญาทำให้สยามไม่สามารถเรียกเกณฑ์ไพร่หรือเลกเข้ากองทัพเมื่อเกิดสงครามได้อีกต่อไปเพราะไพร่เลกเหล่านั้นมีสภาพเป็นพลเรือนมิใช่ทหารประจำการ ประกอบกับหลังจากที่ไทยต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์การคุกคามจากฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2436 ความจำเป็นในการมีกองทัพประจำการสมัยใหม่ยิ่งมีมากขึ้นต่อมาเมื่อสยามสามารถปฏิรูประบบภาษีอากรสำเร็จ ในปี พ.ศ. 2444 และการปฏิรูปปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาค (หัวเมืองต่าง ๆ อยู่ภายใต้การปกครองกระทรวงมหาดไทย) แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2437 เป็นต้นมา²² การปฏิรูปการทหารเพื่อสร้างกองทัพสมัยใหม่จึงเริ่มขึ้นอีกครั้ง โดยการตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร เพื่อเรียกเกณฑ์ทหารมาฝึกอย่างทหารอาชีพ แบ่งกำลังพลออกเป็นทหารประจำการ ทหารกองเกิน และทหารกองหนุน ประกาศใช้ฉบับแรกในปี พ.ศ. 2446 เพื่อทดลองจัดตั้งกิจการทหารในบางมณฑล และประกาศใช้ฉบับที่ 2 ในปี พ.ศ. 2448²³ โดยมีเป้าหมายจัดตั้งกองกำลังทหารครอบคลุมทั่วราชอาณาจักรซึ่งสำเร็จลงล่วงในปี พ.ศ. 2454 ในสมัยรัชกาลที่ 6

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

²² การตี มหาชนธิ.การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518). หน้า 270.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 276, 286.

ผลจากการปฏิรูปการทหารช่วงหลังทำให้กองทัพไทยได้กลายเป็น กองทัพสมัยใหม่เช่น ตะวันตก มีการจัดโครงสร้างออกเป็นกรมกอง ผู้บังคับบัญชาและนายทหารทุกระดับมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่าเมื่อครั้งปรับปรุงกิจการ ทหารหน้า มีการจัดแบ่งกองทัพออกเป็น 10 กองพล มีกรมบัญชาการทหาร ประจำมณฑลต่างๆ เกือบทั่วราชอาณาจักร แต่ละกองพลมีผู้บัญชาการกองพล รับผิดชอบดูแล มีเสนาธิการกองพล ปลัดกรมบัญชาการ นายเวรเป็นผู้ช่วย กองพลหนึ่งๆ มีทหารราบ 2 กรม (กรมละ 3 กองพัน) ทหารม้าหรือทหาร พยาน 1 กรม กรมทหารปืนใหญ่ 1 กรม กองพันพิเศษ 1 กรม กองพยานบาล 1 กอง มีศาลมณฑลทหารประจำทุกกองพล²⁴

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงได้ริเริ่มวิธีการปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบัน พระมหากษัตริย์ขึ้นใหม่ให้กับองค์การทหารซึ่งมีปริมาณทหารมากขึ้นและ กระจายไปยังพื้นที่ต่างๆทั่วราชอาณาจักร ด้วยการประดิษฐ์พิธีตรึงหมุดธงชัย เฉลิมพล พิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพล และพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัย เฉลิมพลขึ้น ซึ่งพิธีทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกับพิธีกรรมของรัฐในอดีตแต่อย่างไรก็ตาม การประดิษฐ์พิธีเหล่านี้ถือเป็นการครั้งแรกของการใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมาย ตามคติสังคมสมัยใหม่นั้นคือการใช้ธง ระหว่างปี พ.ศ. 2428-2430 พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประดิษฐ์ธงชัยเฉลิมพลขึ้นสำหรับ เป็นธงประจำกองทัพเวลาไปศึกสงครามและสำหรับพระราชทานให้กองทหาร เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ ธงชัยเฉลิมพลประกอบด้วยตราอาร์มบนพื้นธง สีแดง เส้นพระเกศา พระเหล็กไถลนภาภาค พระพุลด้ากับเครื่องต่างๆ ที่ผ่าน การปลูกเสกบรรจุอยู่ในหมุดยอดธง ธงนี้ต่อมาเรียกว่า “ธงจุฬาราชวัชไทย” ใน สมัยรัชกาลที่ 6 ทรงประดิษฐ์ “ธงมหาไพชยนต์วัช” เป็นธงชัยเฉลิมพลเพิ่ม ขึ้นอีกหนึ่งธง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพิธี

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 302.

พระราชทานธงชัยเฉลิมพลแก่กองทหารครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2435 หลังการตั้งกรมยุทธนาธิการ²⁵ และทรงกระทำสืบมาตลอดรัชกาลจวบจนถึงรัชกาลที่ 7

ส่วนพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลถูกจัดขึ้นครั้งแรกในระหว่างปี พ.ศ. 2442-2448 ในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งเป็นช่วงที่กองทัพสมัยใหม่ได้เกิดขึ้นแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอบางองค์ที่เสด็จกลับมาจากการศึกษาวิชาการทหารยังต่างประเทศกระทำสัตย์ปฏิญาณตนเข้าเป็นทหารในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์โดยมีการเรียกประชุมพลกระทำพิธีหน้าที่นั่งจักริมหาปราสาทต่อหน้าพระพักตร์²⁶ สันนิษฐานว่าพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลคงเริ่มขึ้นที่กรมทหารมหาดเล็กก่อนแล้วจึงแพร่ไปสู่ทหารสมัยใหม่ในเวลาถัดมา ดังมีหลักฐานปรากฏการถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลในกองทัพสมัยใหม่ขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 6 ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปพระราชทานธงชัยเฉลิมพลที่กรมทหารบกม้าที่ 2 กรมทหารบกม้าที่ 10 เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2457 ในพิธีนี้ทรงมีพระราชดำรัสต่อทหารความตอนหนึ่งว่า “...ทหารทั้งหลาย เมื่อตะกี้เจ้าทุกคนได้กล่าวคำปฏิญาณต่อหน้าตัวเราผู้เป็นจอมทัพบกและต่อหน้าพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทั้งหลายฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนเป็นพยานพร้อมกันอยู่แล้ว พวกเจ้าทั้งหลายที่เป็นทหารจำเป็นต้องรักษาวาจาสัตย์ที่ได้กล่าวต่อหน้าธารกำนัล จะเสียวาจาสัตย์นั้นไม่ได้เป็นอันขาด...”²⁷ และอีกครั้งในปี พ.ศ. 2460 ในคราวที่พระองค์เสด็จไปพระราชทานธงชัยเฉลิมพลแก่กองทัพนาคที่ 3 จังหวัดนครศรีธรรมราช

²⁵ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, กองทัพไทย, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539), หน้า 167.

²⁶ นายวรการบัญชา, ดำเนินการทหารมหาดเล็ก, (กรุงเทพฯ : กรีนแมคพาย, 2547), หน้า 123-124.

²⁷ คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์, พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม 100 ครั้ง, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชวนพิมพ์, 2529), หน้า 86.

ทรงมีพระราชดำรัสแก่ทหารความตอนหนึ่งว่า “ทหารรักษาวัง...ข้าจึงให้ธงนี้ไว้ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจเสมอว่าพวกเจ้าที่เป็นทหารและตัวข้าเองด้วยได้สาบาน แก่ธงแล้วว่า จะทำหน้าที่อย่างทหารให้เต็มที่...”²⁸

โดยสรุปในช่วงรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 7 รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามได้สถาปนากองทัพสมัยใหม่ขึ้นพร้อมกันนี้ก็ได้รับพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประจำเดือนของทหาร (แม้ได้เลิกไปแล้วก็ยังคงมีอยู่สำหรับนายทหารที่รับราชการใหม่และเปลี่ยนตำแหน่งใหม่) พิธีตรึงหมุดธงชัยเฉลิมพล พิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพล และพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล ขึ้นเป็นการถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารเพื่อสร้างอุดมการณ์ครอบกองทัพตามระบบราชการสมัยใหม่ พิธีทั้งหมดนี้ถูกระงับไปหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ผลจากการสร้างกองทัพสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทั้งในแง่ของการจัดโครงสร้าง การบริหารงานและความพยายามในการปลูกฝังบทบาทและอุดมการณ์ดังกล่าวครอบกองทัพสมัยใหม่ตลอดรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 พบว่าชนชั้นนำสยามประสบความสำเร็จในแง่ที่สามารถจัดตั้งกองทัพสมัยใหม่อันเป็นเครื่องมือของรัฐรวมศูนย์ได้ตามแผนที่วางไว้ กองทัพมีศักยภาพและเป็นองค์กรที่มีความก้าวหน้า เป็นระบบระเบียบและเป็นเอกภาพมากกว่าองค์กรสมัยใหม่ใดๆ ทั้งบุคคลลากรทหารในกองทัพก็มีความรู้ความสามารถที่ทันสมัยทั้งในแง่ของปริมาณและคุณภาพเหนือวงศ์การราชการใดๆ ในยุคนั้น แต่ในแง่ของหลักการจัดการองค์กรทหารตามระบบราชการสมัยใหม่ (bureaucratic organization) แล้วถือว่าล้มเหลว ระบบการบริหารที่มีลักษณะอาศัยความสัมพันธ์ในครอบครัวแบบพอลูก (patrimonial) ซึ่งเป็นลักษณะการบริหารในรัฐจารีตยังคงตกค้างอยู่ ได้ขัดแย้งกับองค์การทหารสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นซึ่งการบริหารองค์กรมีลักษณะอาศัยระบบสายการบังคับบัญชา

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

(modern armies are cohesive and hierarchical)²⁹ และอำนาจของการทางกฎหมาย³⁰ในพื้นที่เฉพาะของขอบเขตภาระหน้าที่ที่กฎหมายให้ไว้ (jurisdictional areas) ซึ่งการดำเนินงานถูกบังคับด้วยกฎระเบียบ กฎหมาย หรือกฎระเบียบการบริหารขององค์กรเป็นหัวใจสำคัญ ความซับซ้อนใจ ความรู้สึกไม่เป็นธรรมจึงเกิดขึ้นในหมู่ทหารโดยเฉพาะนายทหารระดับกลางถึงล่าง เราจึงได้เห็นการต่อต้านจากทหารดังกล่าวในกองทัพอยู่เป็นระลอกๆ อาทิ กบฏ ร.ศ.130 ในช่วงปี พ.ศ. 2452-2454 เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ยิ่งทวีความเข้มข้นขึ้นเมื่อปะทะกับปัจจัยภายนอกที่เข้ามา คือแนวคิด “คอนสติติวชันแนลโมนากิ”³¹ และ “ชาตินิยม”³² ที่แพร่เข้ามาสู่ชนชั้นนำสยามโดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นนำ ทหารก็ก่อให้เกิดการปฏิเสหอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ตามคตินิรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มากขึ้น และเมื่อความเสื่อมของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิปรากฏเด่นชัดมากยิ่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 ปัจจัยทั้งหมดนี้จึงผลักดันให้ผู้นำทหารกลุ่มหนึ่งร่วมมือกับคณะราษฎรก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง กองทัพสมัยใหม่ของไทยที่ชนชั้นนำปกครอง สมบูรณาญาสิทธิสร้างขึ้นมาจึงได้กลายเป็นดาบสองคมย้อนกลับมาทำลายตัวเองในท้ายที่สุด

²⁹ สุรชาติ บำรุงสุข, *ไตรสรณคมน์ทหาร รัฐประหาร และการเมืองไทย* ใน *ปาฐกถาปริทัศน์มยงค์* ประจำปี พ.ศ. 2551 24 มิถุนายน 2551, (กรุงเทพฯ: สถาบันปริทัศน์มยงค์, 2551), หน้า 27.

³⁰ ดำรง อรรณารักษ์, *เอกสารคำสอนวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย*, (ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 50.

³¹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2546), หน้า 163-164.

³² นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ” ใน *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ 21 ฉบับที่ 3, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 1-46.

กองทัพสมัยใหม่ของไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารช่วงที่สอง

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญในส่วนของกองทัพไทย ผู้นำทหารคณะราษฎรได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของกองทัพ ที่สำคัญคือการพยายามรื้อถอนระบอบเก่าเอาไปโดยการปลดนายทหารระดับสูงคือนายพลที่เป็นพระราชวงศ์ออกไปจำนวนมาก มีการปรับให้นายทหารระดับกลางเข้ามามีบทบาทแทน และเลื่อนชั้นนายทหารระดับล่างขึ้นมาเป็นการเปิดช่องทหารให้ก้าวหน้าในวิชาชีพตามระดับความสามารถอันเป็นความรู้สึกรักอันยาวนานในระบอบเก่า³³ ในส่วนของอุดมการณ์กองทัพจุดเน้นของการสร้างความซื่อสัตย์จงรักภักดีให้กับองค์กรทหารก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามคติระบอบการปกครองใหม่ กองทัพได้ยกเลิกพิธีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารทุกรูปแบบทิ้งไป คงเหลือไว้แต่พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล ในช่วงปีแรกๆของการปฏิวัติกองทัพได้ใช้อุดมการณ์ “การเชื่อฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชาอันชอบด้วยกฎหมายและแบบธรรมเนียมของทหาร”³⁴ มาเป็นจุดเน้นในการปฏิญาณแทน “ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์” ซึ่งผลปรากฏว่าอุดมการณ์ที่เข้ามาแทนที่ไม่ได้ก่อให้เกิดทหารมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กองทัพต้องประสบกับภาวะทหาร ไม่มีวินัย ไม่เชื่อฟังผู้บังคับบัญชาตามลำดับสายการบังคับบัญชาผลกองทัพต้องเผชิญกับปัญหาการสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีให้กับองค์กร

ต่อมาในสมัยพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น คณะราษฎรได้พยายามเคลื่อนย้ายความหมาย “ชาติ” ออกจากสถาบันพระมหา

³³ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ. (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 183.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 200.

กษัตริย์ โดยการสถาปนา “รัฐธรรมนูญ” ขึ้นเป็นความหมายหลักของชาติแทนด้วยการประกาศใช้ข้อบังคับว่าด้วยการกระทำสัตย์ปฏิญาณตนของทหาร พ.ศ. 2480 ได้เปลี่ยนสาระการถวายสัตย์ต่อธงชัยเฉลิมพลเดิมที่มีความหมายเฉพาะแค่การจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ โดยเพิ่มความหมายของรัฐธรรมนูญเพิ่มลงไปด้วย ข้อบังคับนี้ได้ใช้สืบมาจนปัจจุบัน³⁵ ซึ่งข้อนี้เป็นความพยายามของคณะราษฎรที่ต้องการเปลี่ยนบทบาทและอุดมการณ์กองทัพไทยที่เคยมุ่งพิทักษ์พระมหากษัตริย์เป็นหลักให้เป็นกองทัพแห่งชาติอันมีบทบาทหน้าที่พิทักษ์ปกป้องรัฐธรรมนูญและ ความสงบสุขของประเทศชาติ³⁶

อย่างไรก็ตามการลากทหารเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองนำมาสู่การแตกแยกทางความคิดระหว่างผู้นำทหารในคณะราษฎรและความวุ่นวายทางการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2475-2490 กองทัพภายใต้คณะราษฎรในช่วงนี้ก็ไม่ถูกจัดการให้เป็นองค์การราชการทหารสมัยใหม่ที่อยู่ภายใต้ความหมายของระบบราชการสมัยใหม่ ไม่ได้นำไปสู่การเป็น “ทหารอาชีพ” ที่มีความรับผิดชอบเฉพาะและไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง³⁷

การเชื่อฟังคำสั่ง และเคารพในกฎระเบียบเบเลวร้ายกว่ากองทัพในระบบเก่าด้วยซ้ำ ผู้กุมอำนาจสูงสุดทางการทหารก็มิได้มีอำนาจนั้นอย่างแท้จริง การเล่นพรรคเล่นพวกทำให้อำนาจนั้นมีลักษณะเป็นพลวัตรไม่ได้อยู่บนยอดปิรามิดสูงสุดตามโครงสร้าง สภาพเช่นนี้ไม่เพียงนำมาซึ่งความวุ่นวายในกองทัพแต่ยังทำให้รัฐบาลไม่มีเสถียรภาพในการบริหารงานอีกด้วย เพราะมีการ

³⁵ กรมสารบรรณทหารบก, *สุจิตร์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์* เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ประจำปี 2539, (กรุงเทพฯ: อุดมการพิมพ์, 2539), หน้า 780-784.

³⁶ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมานันท์จำกัด, 2534), หน้า 78.

³⁷ สุรชาติ บำรุงสุข, *ไตรสรณคมน์ทหาร รัฐประหาร และการเมืองไทย* ใน ปาฐกถาปริทัศน์ มณยงค์ ประจำปี พ.ศ.2551 24 มิถุนายน 2551, (กรุงเทพฯ: สถาบันปริทัศน์ มณยงค์, 2551), หน้า 22-23.

ท้าทายจากทหารฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลอยู่เสมอๆ กองทัพในช่วงนี้จึงแตกเป็นฝักฝ่ายตามความคิดที่แตกแยกของผู้นำทหารในคณะราษฎรเองและยังมีสภาพเลวร้ายมากยิ่งขึ้นหลังการรัฐประหาร 2490 ซึ่งทหารเข้ามายึดกุมอำนาจบริหารอย่างยาวนาน

การสถาปนารัฐเผด็จการทหารขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมาถึงแม้จะได้มีความพยายามจัดให้มีการเลือกตั้งและจัดตั้งรัฐบาลพลเรือน แต่ก็เป็นการสร้างภาพประชาธิปไตยบังหน้า เพราะอำนาจที่แท้จริงนั้นตกอยู่ที่ผู้นำทหารที่มีบารมีในแต่ละยุคโดยการร่างรัฐธรรมนูญให้ตนเองได้ครองอำนาจและผลประโยชน์ เช่นเดียวกันกองทัพในช่วงนี้ก็ยังไม่ใช่กองทัพที่เป็นเอกภาพและเป็นทหารอาชีพ หากแต่เป็นเพียงเครื่องมือสร้างอำนาจทางการเมืองให้ผู้นำทหารบางคนเท่านั้น อุดมการณ์กองทัพ เปลี่ยนจากการเน้นหนักในเรื่องการร่วมมือกันเพื่อสร้างเสถียรภาพและการปรับปรุงภายในประเทศมาเป็นเน้นหนักในการเป็นผู้นำทางการเมืองของชาติและการควบคุมสังคม-เศรษฐกิจ³⁸ เราจึงได้เห็นทหารเข้ามามีบทบาททางการเมืองในยุคนี้โดยการใช้กำลังทางทหารยึดอำนาจแล้วยุบเลิกรัฐธรรมนูญและการปกครองประเทศด้วยอำนาจเด็ดขาด มีการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจในระหว่างผู้นำทหารด้วยกันเองบ่อยครั้ง มีกลุ่มทหารรุ่นใหม่ขึ้นมาท้าทายอำนาจทหารรุ่นเก่าซึ่งเป็นกลุ่มคณะราษฎรเดิม การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจจำกัดอยู่ในวงแคบๆ โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย เป้าหมายของการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจดังกล่าวเป็นเรื่องของผลประโยชน์อย่างชัดเจนไม่ได้เป็นเรื่องของอุดมการณ์ทางการเมืองแต่อย่างใด³⁹

³⁸ ทักษิณ เจริญศิริ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 339-340.

³⁹ สถาบันพระปกเกล้า, ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง, (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2547), หน้า 43-44.

จุดเปลี่ยนสำคัญของบทบาทและอุดมการณ์ของกองทัพไทยอันเป็น
มีผลสืบเนื่องมาจนปัจจุบันเกิดขึ้นในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ด้วยแนวคิด
อนุรักษนิยมและกุลโอบายการอิงความชอบธรรมทางการเมืองจากสถาบัน
พระมหากษัตริย์ สฤษดิ์ได้ประกาศเจตนารมณ์ว่าจะพิทักษ์ เชิดชูสถาบันพระ
มหากษัตริย์ให้เป็นที่ยศพรศักดิ์กระแสน้ำสนุนบทบาทการเป็นองค์ประมุข และ
บทบาทการเป็นจอมทัพไทย ดังเช่นในคำประกาศการรัฐประหารของเขาใน
ปี พ.ศ. 2500 การรื้อฟื้นและปรับปรุงกฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพกลับมา
ใช้อีกครั้งหนึ่ง โดยได้ขยายขอบเขตคดีหมิ่นฯ ครอบคลุมความมั่นคงแห่งชาติ
ในคำประกาศของคณะปฏิวัติ 2501⁴⁰ และในธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร
พ.ศ. 2502 ผลจากแนวคิดดังกล่าวในปีช่วงปี พ.ศ. 2502-2504
สฤษดิ์ได้ประดิษฐ์ “พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษา
พระองค์” ขึ้นซึ่งผนวกรวมเอาพระราชพิธีตริภุมและพระราชทานธงชัยเฉลิม
พลที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลที่
ได้เริ่มไว้ในยุคคณะราษฎรเข้ามาไว้ด้วยกัน

การกำหนดให้ “ทหารรักษาพระองค์” เท่านั้นที่เข้าร่วมใน “พิธีถวาย
สัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนาม” ที่สฤษดิ์คิดขึ้น เป็นความตั้งใจที่จะเชื่อมโยง
ความหมายความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ทหารมีต่อสถาบันกษัตริย์ในยุครัฐ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้กลับคืนมา เป็นความตั้งใจที่จะปลุกฝังให้ทหารรักษา
พระองค์ หรือโดยนัยก็คือทหารทั้งหมดใน 3 เหล่าทัพมีจิตสำนึกของอุดมการณ์
ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ พิธีที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นนี้มีความตั้งใจที่
จะเชื่อมโยงสถาบันกษัตริย์ สถาบันทหาร และสังคมการเมืองไทยเข้าด้วยกัน
และความตั้งใจดังกล่าวก็แสดงออกอย่างแจ่มชัดด้วยการกำหนดให้จัดขึ้นต่อ
สาธารณะชน กำหนดให้เป็นวาระแห่งชาติที่ให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหา

⁴⁰ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, *ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535*. (กรุงเทพฯ: น้าอักษร
การพิมพ์, 2535), หน้า 45.

กษัตริย์ด้วยการย้ายการสวนสนามของกองทัพที่เคยจัดขึ้นในวันกองทัพไทย มาจัดขึ้นเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในทุกๆ ปี ความหมายและอุดมการณ์ที่สฤงศ์ต้องการให้สังคมได้รับรู้ นั้นขยายวงออกไปทั่วประเทศด้วยการกำหนดให้มีการถ่ายทอดสดพิธีทั้งทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ นับแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ตลอดจนการครองอำนาจของสฤงศ์เขาได้จัดพิธีนี้ในทุกๆ ปี และรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรพยายามที่สืบอำนาจทางการเมืองต่อมาก็ยังคงรักษาพิธีนี้ไว้สืบมา พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์จึงเป็นรูปธรรมชิ้นแรกสุดและมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการไปสู่การสร้างให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นที่เคารพสักการะเกิดทุน และเป็นที่ยอมรับในหมู่ชนชั้นนำทางสังคมการเมืองต่อมา

นอกจากนี้การกราบบังคมทูลเชิญให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ขึ้นดำรงตำแหน่งในกิจการทหารรักษาพระองค์ใน พ.ศ. 2502⁴¹ ของสฤงศ์ เป็นเสมือนการชุบชีวิตกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์กลับขึ้นมายิ่งใหญ่กว่าครั้งใดๆ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นการรื้อฟื้นธรรมเนียม/ค่านิยมการถวายตำแหน่ง แต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงให้ดำรงตำแหน่งพิเศษในกองทัพ อันเป็นแนวคิดของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการควบคุมกองทัพในรัฐสมบูรณาญาสิทธิช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 กลับขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และยังทำให้อุดมการณ์ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์หรืออุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ชัดเจนและมีความหมายมากขึ้นไปอีกเมื่อรวมเข้ากับพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่มีองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และกรมทหาร

⁴¹ หลวงวิจิตรวาทการ, *ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤงศ์ อนุวัตร นายกรัฐมนตรี ในระยะ 3 ปี แห่งการบริหารของคณะรัฐมนตรี*. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2505), หน้า 129-132.

จรูญ จำปาทอง

รักษาพระองค์เป็นหมุดหมายให้ทหารรักษาพระองค์ทั้งหลายได้แสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดีเป็นบุคคลที่สัมผัสได้ซึ่งง่ายต่อการเข้าใจ มากกว่า ชาติ และ ศาสนาอีกสองความหมายที่ปรากฏในคำปฏิญาณตน

นับจากปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมากองทัพบกก็ได้จัดให้มีพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่อยมาเป็นประจำทุกปีตราบนานปัจจุบันเป็นเวลาถึง 50 ปี ทั้งหมดนี้คือความพยายามของสภมณฑลในการทำให้อำนาจกษัตริย์มีฐานะเป็นศูนย์กลางอันโดดเด่น พิธีทางทหารทั้ง 3 พิธีที่ถูกสภมณฑลรื้อฟื้นดัดแปลงช่วยส่งเสริมให้อำนาจพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ในตำแหน่งสูงสุดและมีความหมายทางการเมืองมากที่สุดในยุคที่อำนาจตกอยู่ในมือของกลุ่มทหาร จนกล่าวกันว่าสิ่งนี้คือมรดกทางการเมืองชิ้นสำคัญของสภมณฑล และที่สำคัญความสำเร็จของสภมณฑลในการที่ได้รับความสนับสนุนจากราชสำนักก็มีอิทธิพลอย่างมากต่อเสถียรภาพของรัฐบาลทหารตั้งแต่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เสนอว่าการสนับสนุนจากราชสำนักที่เกิดขึ้นในยุคสภมณฑลก็ได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับการใช้อำนาจและการดำรงฐานะของผู้นำรัฐบาลนับตั้งแต่ระบอบสภมณฑลเป็นต้นมา ในขณะที่เดียวกันก็รวมถึงผู้นำทหารซึ่งเป็นหัวหน้ารัฐบาลด้วย หากพระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุน หรือไม่คัดค้านความคิดและการกระทำในเรื่องหนึ่ง ของเขาๆ ก็จะสามารถครองอำนาจสูงสุดทางการเมืองปกครองได้ ซึ่งหลังกรณี 14 ตุลา 2516 เป็นต้นมาจนปัจจุบันเป็นที่เปิดเผยและทราบกันดีถึงความสำคัญของเงื่อนไขนี้ว่า “ฐานะการเป็นผู้นำรัฐบาลต้องได้รับความเห็นชอบจากพระมหากษัตริย์”⁴²

อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของเงื่อนไขดังกล่าวในระบอบสภมณฑลสืบมาจนปัจจุบัน การประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนาม

⁴² เฉลิมเกียรติ ธิดานวล, *ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535*. (กรุงเทพฯ: นาคีกรการพิมพ์, 2535), หน้า 54-55.

ของทหารรักษาพระองค์รวมทั้งพิธีที่เกี่ยวข้องมีส่วนสำคัญอยู่มาก กล่าวคือ การประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ขึ้นในปีพ.ศ.2504 และได้รับการปฏิบัติสืบมาจนกลายเป็นประเพณีทางทหารอัน ทรงเกียรติในปัจจุบัน พิธีนี้เป็นรูปธรรมชิ้นแรกที่เกิดขึ้นจากเจตนารมณ์ยกย่อง เชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ในท่ามกลางชนชั้นนำทางทหารและการเมือง มีการรื้อฟื้นและปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์รวมถึงบทบาทของทหารที่ว่ากองทัพเป็นรากฐานสำคัญของการคงอยู่ ของพระราชบัลลังก์หรือกองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์คล้ายๆกับในสมัยรัชกาลที่ 5 (ในสมัยรัชกาลที่ 5 กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์หมายถึง การการธำรงไว้ซึ่งองค์ พระมหากษัตริย์ที่ปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยการกำจัด ทำลายล้างผู้ที่จะทำอันตรายต่อพระองค์หรือล้มล้างระบอบการปกครองดังกล่าว ส่วนกองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ในระบอบการเมืองการปกครองแบบ ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (ที่เริ่มโดยสฤษดิ์) นั้นหมายถึง การทำให้ภาวะดังกล่าวมีอยู่ตลอดไปอย่างเป็นที่เคารพสักการะเทิดทูนโดยไม่ ปลดปล่อยให้มีการละเมิดอย่างหนึ่งอย่างใด) พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวน สนามของทหารรักษาพระองค์จึงเป็นกระบวนการผลิตซ้ำของอุดมการณ์และ บทบาทที่ว่าให้กับสถาบันทหารเพราะได้มีการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีนับตั้งแต่ ระบอบสฤษดิ์ (พ.ศ.2504-2516) เป็นต้นมา จนกลายเป็นพิธีที่สำคัญทางทหาร ในปัจจุบัน การจัดขึ้นซ้ำๆในทุกๆปีต่อสายสาธารณะชนทั้งที่เห็นเองและรับรู้ จากการถ่ายทอดสดทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กวี ล้วนทำให้สารในพิธีกระจายไปสู่ ประชาชนในวงกว้างด้วย พิธีนี้จึงมีส่วนเชื่อมโยงสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันทหาร สถาบันการเมือง และประชาชนเข้าด้วยกัน

ผู้เขียนเห็นว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษา พระองค์และพิธีที่เกี่ยวข้องที่ได้รับการจัดขึ้นอย่างเป็นทางการ ถูกให้ความสำคัญเป็นวาระแห่งชาติ ที่เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2504 นี้ เป็นพื้นฐานที่ส่งให้ สถาบันกษัตริย์โดดเด่น เป็นที่ยอมรับในหมู่ชนชั้นนำในสังคมการเมืองไทยนับ

จรรยา จ่าปาทอง

แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา และมีส่วนนำไปสู่การแสดงบทบาท ประมุขอย่างสง่างามในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 นอกจากนี้ผลของ อุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ทหารมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ถูก สร้างขึ้นในสมัยสฤษดิ์นั้นได้ส่งผลในทางการเมือง 2 ประการด้วยกันคือ ประการแรกการบัญญัติบทบาทหน้าที่ของกองทัพไทยในรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้น หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นต้นมา ประการที่สอง ทหารอาศัยการกล่าวอ้าง อุดมการณ์ดังกล่าวเพื่อเข้ามาแทรกแซงทางการเมือง กล่าวคือ

ประการที่แรกการบัญญัติบทบาทหน้าที่ของกองทัพไทยในรัฐธรรมนูญ ที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นต้นมา ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 ส่งผลให้กลุ่มอนุรักษนิยมมีบทบาทเพิ่มขึ้น มีความวิตกกังวลถึงการขยายตัวของ ลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เพิ่มมากขึ้นหลัง 14 ตุลา และสถาบันทหารมีความตกต่ำลง อย่างมาก มีความพยายามที่จะรื้อฟื้นให้กองทัพกลับมามีอำนาจอีกครั้ง และ ช่วงนี้เองที่มีการหยิบเอาอุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ที่ได้เริ่มไว้ในยุค สฤษดิ์เข้ามาเป็นกรอบทางการเมือง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธ ศักราช 2517 เป็นฉบับแรกที่กำหนดให้ “กองทัพมีหน้าที่ปกป้องสถาบัน พระมหากษัตริย์” ซึ่งเป็นหน้าที่ใหม่เพิ่มขึ้นอีกประการ โดยระบุว่า **“กําลังทหาร หิงใช้เพื่อการรบหรือการสงคราม เพื่อปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อ การปราบปรามการกบฏและการจลาจลเพื่อการรักษาความมั่นคงของรัฐ และเพื่อการพัฒนาประเทศ การใช้กําลังทหารเพื่อการอื่น ให้เป็นไปตาม บทบัญญัติแห่งกฎหมาย”** (มาตรา 70 (หมวด 5)⁴³ บทบาทหน้าที่กองทัพเพื่อ ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่เคยปรากฏมาก่อนในรัฐธรรมนูญไทยฉบับ ใดๆก่อนหน้านี้ นับเป็นครั้งแรกที่อุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ที่ได้เริ่ม ไว้ในยุคสฤษดิ์ได้กลายเป็นอุดมการณ์หลักของกองทัพซึ่งถูกบรรจุไว้อย่างเป็น

⁴³ สุรชาติ บำรุงสุข, *ประชาธิปไตยไทยจาก 14 ตุลา สู่ปัจจุบันและอนาคต*. (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัย และผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก, 2541), หน้า 151-153.

ทางการเมืองการปกครองในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และบทบัญญัติดังกล่าวคงอยู่สืบมาในรัฐธรรมนูญเกือบทุกฉบับ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 มาตรา 56 หมวด 5 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 มาตรา 61 หมวด 5⁴⁴ ซึ่งสังเกตได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับเหล่านี้เกิดขึ้นภายหลังวิกฤตการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญทั้งสิ้น รัฐธรรมนูญที่ไม่ปรากฏบทบัญญัติที่ว่าคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2519 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2520 และธรรมนูญปกครองราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ซึ่งล้วนเป็นรัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้ในระยะเวลาล้นๆ แต่อย่างไรก็ตามอุดมการณ์กองทัพเพื่อปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงเป็นนามธรรมที่สงบนิ่งในช่วงเวลาเกือบ 2 ปี หลังจากที่ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517

ประการที่สอง ทหารอาศัยการกล่าวอ้างอุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์เพื่อเข้ามาแทรกแซงทางการเมือง จะด้วยการที่มีสำนึกเกิดขึ้นกับทหารจริงๆ หรือไม่ก็แล้วแต่มันก็ได้กลายเป็นข้ออ้างของผู้นำทหารในการเข้ามามีบทบาททางการเมืองอยู่เสมอ นับแต่หลัง 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา ในช่วงเวลาเกือบ 2 ปี หลังจากที่ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 อุดมการณ์กองทัพเพื่อปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงเป็นนามธรรมที่สงบนิ่ง จนเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ 6 ตุลาคม 2519 อุดมการณ์ “กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์” ก็ได้แสดงผลอย่างชัดเจนครั้งแรก ตลอดช่วงที่สฤษดิ์อยู่ในอำนาจและช่วงที่ถนอมสืบทอดอำนาจต่อมา เป็นเวลา 10 กว่าปี ช่วงเวลานี้จึงเป็นช่วงปลุกฝังและบ่มเพาะอุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ทั้งในแวดวงของทหาร ชนชั้นนำ และประชาชนทั่วไปได้รับรู้ แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่เขามีอำนาจทางการเมืองอุดมการณ์ที่เขาปลุกไว้ก็ไม่ได้ทำงานอย่าง

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

จรูญ จำปาทอง

ชัดเจนเป็นรูปธรรม ช่วงจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. 2506-2516) ทายาททางการเมืองผู้สืบทอดระบอบของสฤษดิ์นั้นเห็นได้ชัดเจนมากกว่า เพราะบริบททางการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเมืองระหว่างประเทศที่การคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจรก็ต้องเผชิญกับปัญหาภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ที่รุนแรงมากว่า ในช่วงรัฐบาลสฤษดิ์ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ประชาธิปไตยเฟื่องฟูอย่างมาก กระแสการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและความเป็นธรรมในสังคมของนักศึกษาก่อให้เกิดการขยายตัวของอุดมการณ์สังคมนิยมอย่างกว้างขวาง มีการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมของประชาชน และการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่างๆ สถานการณ์ทั้งหมดนี้สร้างความวิตกอย่างมากให้แก่หมู่ชนชั้นนำไปซึ่งมีความคิดในทางอนุรักษ์นิยม⁴⁵ ในที่สุดเมื่อกลุ่มพลังอำนาจเก่าปลุกสถานการณ์จนสุกงอมแล้ว ก็ได้เล่นกับอุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ด้วยการแปลงการประท้วงต่อต้านถนอม กิตติขจรให้กลายเป็นเรื่องคดี “หมิ่นพระบรมโอสภาธิราช” เพื่อให้ร้ายชบวนการนักศึกษา เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 นายทหารกลุ่มหนึ่งที่เรียกตัวเองว่า “คณะปฏิรูปแห่งชาติ” ก็ได้ทำการยึดอำนาจล้มเลิกประชาธิปไตย และสถาปนาระบอบเผด็จการกลับคืนมาใหม่⁴⁶ ด้วยข้ออ้างของทหารในการเข้ามาจัดการกับวิกฤตการณ์ขณะนั้นว่า เพื่อพิทักษ์รักษาสถาบันพระมหากษัตริย์จากภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ (คำแถลงการณ์ของคณะปฏิรูปแห่งชาติ 2 ใน 3 นั้นมีน้ำหนักอยู่ที่การปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยอ้างว่ามีกลุ่มบุคคลซึ่งประกอบด้วยนิสิต นักศึกษาบางกลุ่มได้กระทำการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ อันแสดงถึงเจตจำนงที่จะทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ ประการที่สอง เป็นข้ออ้างเรื่องภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็น

⁴⁵ สุอาชัย อิ่มประเสริฐ. 60 ปี ประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: ครีเอทีฟ พับลิชชิง จำกัด, 2536), หน้า 41.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน. หน้า 42.

อันตรายต่อการดำรงอยู่ของสถาบันกษัตริย์)⁴⁷

นับแต่นั้นมาผู้นำทหารก็ได้ใช้ข้ออ้างเรื่องกองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์เข้ามาแทรกแซงทางการเมืองในอีกหลายๆ เหตุการณ์ถัดมา เช่น กรณีกบฏยังเติร์กในปี พ.ศ. 2524 มีนายทหารกลุ่มหนึ่งนำโดยพลเอกสันท จิตรปฎิमारองผู้บัญชาการทหารบก ได้ก่อการกบฏ (กบฏยังเติร์กหรือกบฏเมษาฮาวาย) เพื่อยึดอำนาจการปกครองของนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ขึ้นแต่ไม่สำเร็จ และเหตุผลสำคัญในการก่อการณดังกล่าวคือการอ้างเรื่องการพิทักษ์ราชบัลลังก์ และความมั่นคงของชาติ ดังคำปฏิญาณของหมู่คณะปฏิวัติด้วยกันเองว่า “เราจะเสี่ยงเพื่อชาติและราชบัลลังก์ โดยไม่หวังลาภสักการะใดๆ” และคำแถลงการณ์ของคณะปฏิวัติว่า “...เนื่องจากสถานการณ์ของประเทศทุกด้านกำลัง ระส่ำระสายและทรุดลงอย่างหนัก เพราะความอ่อนแอของผู้บริหารประเทศ พรรคการเมืองแตกแยก ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลสั่นคลอน จึงเป็นจุดอ่อนให้มีคณะบุคคลที่ไม่หวังดีต่อประเทศเคลื่อนไหว จะใช้กำลังเข้ายึดการปกครองเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบเผด็จการถาวร ดังนั้นเพื่อความปลอดภัยและอยู่รอดของประเทศ คณะปฏิวัติซึ่งประกอบด้วยทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ และพลเรือน จึงได้ชิงเข้ายึดอำนาจการปกครองของประเทศเสียก่อน...”⁴⁸

อีกกรณี คือ การรัฐประหารรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่นำโดย พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ในปี พ.ศ. 2534 เป็นความพยายามทวนกลับมาสู่อำนาจการเมืองของกองทัพเกิดขึ้นอย่างสำเร็จอีกครั้งหนึ่ง เช่นเดียวกับการรัฐประหารครั้งนี้อาศัยชนวนจากการมีอยู่ของอุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ คณะรัฐประหารได้สร้างเรื่อง “กรณีลอบสังหารพระราชวงศ์ชั้นสูง”

⁴⁷ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, *ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535*. (กรุงเทพฯ: น้าอักษรการพิมพ์, 2535). หน้า 63.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

จรรยา จำปาทอง

ขึ้นเพื่อสร้างความสับสนในหมู่ประชาชน แล้วรีบฉวยโอกาสก่อรัฐประหารขึ้นทันที เมื่อยึดอำนาจสำเร็จก็ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ” (รชช.)⁴⁹

จากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา ธงชัย วินิจจะกูลเสนอว่า อำนาจนำของกองทัพเริ่มถดถอยลงทุกทีจากที่มีอำนาจโดยตรงกลายเป็นอำนาจครอบงำอย่างไม่เป็นทางการและกลายเป็นค่อยๆ ถอนตัวออกไป แม้กองทัพพยายามจะหวนกลับสู่อำนาจอีกครั้งในปี พ.ศ. 2519 และ พ.ศ. 2534 แต่ก็จบลงด้วยการลุกฮือของประชาชนต่อต้านอำนาจทหารอีกครั้งเมื่อ พฤษภาคม 2535 อำนาจของกองทัพก็ยิ่งถดถอยต่ำลงไปอีก⁵⁰ ภาพลักษณ์ของกองทัพตกต่ำอย่างถึงที่สุด ทหารถูกกันออกไปจากวงขอบการเมืองและเชื่อกันว่าหลังจากนี้ไปทหารจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมืองอีกต่อไป หลังปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันทหารก็ได้เปลี่ยนแปลงบทบาทและปรับปรุงภาพลักษณ์ครั้งใหญ่โดยการหันไปเน้นเรื่อง “การพัฒนา” และ “การเป็นกองทัพที่รับใช้ประชาชน” เพื่อฟื้นฟูภาพลักษณ์แล้วก็กลับมาเน้นอุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์

ในส่วนของพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ตอบบทบาทการเป็นองค์ประมุขของรัฐนั้นเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เป็นพื้นที่เปิดให้พระองค์แสดงแสดงบทบาท

⁴⁹ สุทธชัย บั้มประเสริฐ, 60 ปี ประชาธิปไตยไทย, กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพี พับลิชชิ่ง จำกัด, 2536), หน้า 48-49.

⁵⁰ ธงชัย วินิจจะกูล, “ข้ามให้ทันประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา” ใน *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2548), หน้า 150.

ดังกล่าวได้อย่างชัดเจน และมีอิทธิพลต่อกองทัพและการเมืองไทยอยู่มาก เช่นกัน พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ที่ทรงพระราชทานให้แก่ กองทัพเสมอมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาได้แสดงถึงการที่พระองค์ทรงมี บทบาทการสนับสนุนให้กำลังใจและชี้แนะแนวทางการดำเนินงานแก่กองทัพ ซึ่งหากยึดตามบทบาทการดำเนินงานของกองทัพ พระบรมราโชวาทสามารถ แบ่งออกเป็น 2 ช่วงด้วยกัน คือ พระบรมราโชวาทช่วงที่กองทัพมีบทบาทใน การแก้ปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ในระหว่าง พ.ศ. 2504-พ.ศ. 2525 และพระบรมราโชวาทช่วงหลังการคลี่คลายของปัญหาภัยคุกคามจาก ลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2526-2538 กล่าวคือ

พระบรมราโชวาทช่วงที่ประเทศไทยเผชิญหน้ากับปัญหาภัยคุกคาม จากลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2504-2525 พระบรมราโชวาทในช่วงนี้มุ่งความ สนใจไปที่ภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นสำคัญ ทรงเน้นย้ำให้ทหารปฏิบัติ หน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถในการป้องกันประเทศชาติรักษาเอกราช และความเป็นไทย ให้อุดพ้นจากการคุกคามภายนอก เพื่อที่จะไปถึงเป้าหมาย ดังกล่าว ทรงเน้นย้ำให้ทหารมีระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด เพราะมี ประสิทธิภาพของกองทัพเกิดจากการดำเนินงานแบบสับการบังคับบัญชาแบบ บนลงล่าง โดยมีวินัยเป็นตัวกำกับให้งานดำเนินตามคำสั่ง วินัยจึงเป็นหัวใจของ ระบบการบังคับบัญชาและเป็นหัวใจของกองทัพ นอกจากนี้วินัยของทหารยังนำ มาซึ่งความศรัทธาและไว้วางใจจากประชาชนที่มีต่อทหารทั้งหมด หากทหาร ทำได้ความแตกแยกก็จะไม่เกิด ทหารก็จะไม่เป็นสาเหตุหนึ่งที่บีบให้ประชาชน หันไปเข้ากับคอมมิวนิสต์ซึ่งข้อนี้ถือเป็นสาเหตุหลักที่ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลา พระองค์ทรงเน้นย้ำให้ทหารทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดแม้ต้องเสียสละเลือด เนื้อและชีวิต ทหารต้องเตรียมพร้อมอยู่เสมอ ทหารและประชาชนต้องมีความ สามัคคีปรองดอง ร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรค และที่สำคัญคือการสำนึกในความเป็น ไทยเป็นบุญแห่งชาติในการแก้ปัญหาครั้งนี้ พระองค์ทรงพยายามชี้ให้เห็นว่า

จรรยา จำปาทอง

ความเป็นไทยนั้นคือเกิดขึ้นด้วยชาติกำเนิด การยอมรับในประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ว่าคนไทยเป็นคนรักอิสระ ได้รวมแรงร่วมใจกันต่อสู้เพื่อรักษาผืนแผ่นดินไทยตลอดมา คำปฏิญาณตนของทหารรักษาพระองค์คือสิ่งที่แสดงถึงความจงรักภักดีต่อชาติไทยอย่างแนบแน่น ลัทธิคอมมิวนิสต์คือการทำลายความเป็นไทย เอกราช อธิปไตยและความเป็นไทยคือสิ่งที่ทหารต้องปกป้องรักษา

แนวพระราชดำริเรื่องความเป็นไทยและความเป็นอื่นชื่อนี้ถือว่าสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความเป็นไทยและคอมมิวนิสต์ของสฤษดิ์ สฤษดิ์ได้ทำให้สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ค่อยๆ กลายเป็นคุณค่าหลักของสังคมไทย เขาเชื่อว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นอันตรายต่อความเป็นไทย เพราะเป้าหมายของคอมมิวนิสต์คือการทำลายสถาบันอันดีงามของชาติ โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์⁵¹

พระบรมราโชวาทช่วงหลังการคลี่คลายของปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2523-2538 หลังจากที่ประเทศไทยค้นพบแนวทางในการแก้ไขปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. 2523 และมีแนวโน้มว่าด้วยแนวทาง “การเมืองนำการทหาร” จะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2523 แสดงถึงความเชื่อมั่นดังกล่าวได้อย่างชัดเจน และเนื้อหาของพระบรมราโชวาทนับจากในปีนี้เป็นต้นไปไม่ปรากฏ ข้อความที่สื่อถึงภัยคุกคามจากภายนอกอันหมายถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือการทำหน้าที่ของทหารในการปรามปรามภัยคุกคามภายนอกเพื่อความมั่นคงของประเทศอีกเลย ยิ่งไปกว่านั้นพระบรมราโชวาทในปีนี้ก็กลับให้ความสำคัญกับปัญหาใหม่ทางสังคมและการเมือง อย่าง

⁵¹ ตามโท ดิลกวิทยรัตน์, “คอมมิวนิสต์” ในการเมืองไทย, (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.), หน้า 89-90.

ปีที่ 39 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2551

การทุจริตประพฤติมิชอบในบทบาทหน้าที่ ทรงยากับทหารว่าไม่ควรมีพฤติกรรมดังกล่าวเพราะจะเป็นเหตุนำไปสู่ความวิบัติของทั้งตัวเองและบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่า การตกเป็นทาสของความโลภหลงทุจริต เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองตลอดจนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมการเมืองไทย ซึ่งโดยนัยแล้วก็คือ การเตือนสติให้ทหารรู้จักหน้าที่ของตนในการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสประชาธิปไตยที่กำลังแบ่งบานมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ในขณะนั้นทหารยังมีบทบาทอยู่มาก พระบรมราโชวาทชี้แนะตักเตือนทหารจึงเป็นการแสดงถึงพระราชอุตสาหะของพระองค์ในการที่จะส่งเสริมและประดับประดาครอบรอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขให้ดำเนินไปในทางที่ถูกที่ควร

นอกจากนี้ปี พ.ศ. 2523 เป็นปีแรกๆ ที่พระองค์ชี้แนะบทบาทด้าน “การพัฒนา” ให้แก่กองทัพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทชี้แนะกองทัพถึงการเปลี่ยนบทบาทที่เป็นอยู่ ให้หันมาเน้น “การพัฒนา” เนื่องจากทรงเล็งเห็นว่าเมื่อบ้านเมืองสงบปลอดภัยจากปัญหาความมั่นคง ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมควรได้รับการใส่ใจเป็นลำดับต่อไป ศักยภาพของกองทัพที่มีไว้เพื่อจัดการแก้ปัญหาความมั่นคงควรถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวทั้งนี้เพราะสถาบันทหารเป็นองค์กรใหญ่มีความพร้อมทั้งกำลังคน งบประมาณ และเครื่องมือเครื่องมือ กองทัพเองก็ได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ “การพัฒนา” ตามแนวพระราชดำริดังกล่าวเสมอมา พระราชอุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการชี้แนะบทบาทและวางอุดมการณ์ใหม่ให้ทหาร รวมทั้งกระตุ้นเตือนให้เกิดการรับเอาไปปฏิบัติ เกิดผลอย่างแท้จริงในอีก 15 ปีต่อมาหลังจากที่พระองค์ได้แสดงพระบรมราโชวาทให้แก่ทหารรักษาพระองค์ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2538 พระบรมราโชวาทครั้งนี้ดูเหมือนว่า

จะย้าถึง “บทบาทการพัฒนา” ของทหาร ชัดแจ้งกว่าครั้งใดๆ และผลจากการพระราชทานพระบรมราโชวาทครั้งนี้ ได้ปลุกสำนึก ปลุกจิตวิญญาณทหารทุกคน ให้ตระหนักในการกิจของตน ว่ามิใช่เพียงการป้องกันประเทศชาติด้วยยุทธโศปกรณ์ที่เข้มแข็งพร้อมมูลเท่านั้น หากแต่ยังมีการกิจอันยิ่งใหญ่ที่ต้องปฏิบัติในอันที่จะบรรเทาความทุกข์ยากให้กับอาณาประชาราษฎร์ซึ่งเป็นพลสกนิกรของพระเจ้าแผ่นดิน จนสุดความสามารถ เพื่อประโยชน์อันถาวรของประเทศชาติและประชาชนสืบไป^{๖๒} ซึ่งนับแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมากองทัพก็รับเอาแนวพระราชดำริดังกล่าวไปใช้อย่างจริงจัง จนสามารถรื้อฟื้นภาพลักษณ์ที่ถดถอยลงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลา และ พฤษภาทมิฬกลับมาขึ้นมาเป็นที่เชื่อถือได้อีกครั้ง และได้เปลี่ยนอุดมการณ์เป็น “เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์และประชาชน” ยิ่งไปกว่านั้นอิทธิพลของพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รับการรองรับอย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปีพุทธศักราช 2540 บทบาทของทหารในการพัฒนาประเทศถูกบรรจุอยู่ในแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐว่า “รัฐต้องจัดให้มีกองกำลังทหารไว้เพื่อพิทักษ์รักษาเอกราช ความมั่นคงของรัฐ สถาบันพระมหากษัตริย์ ผลประโยชน์แห่งชาติ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและ**เพื่อการพัฒนาประเทศ**” เพื่อตอบสนองเจตนารมณ์ตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ กองทัพได้มีโครงการพัฒนาต่างๆ เกิดขึ้นทั่วประเทศ แต่โดยส่วนใหญ่ก็ล้วนแล้วแต่เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแทบทั้งสิ้น แม้ในงานพัฒนาเพื่อความมั่นคงที่กองทัพดำเนินอยู่ก็เนื่องมาจากพระราชดำริ

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้สามารถเข้าใจได้สองทางคือ เกิดจากการที่กองทัพสำนึกในแนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานไว้ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ นับแต่ ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา กับอีกทางหนึ่งคือกองทัพตระหนักใน

^{๖๐} กองทัพบก, *ก้าวใหม่ของกองทัพบก สู่ทศวรรษ 40*. (กรุงเทพฯ: บริษัท โอ. เอ. พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, 2541), หน้า 182.

เงื่อนไขที่เกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลา การรื้อฟื้นภาพลักษณ์และการเปลี่ยนจุดยืนของกองทัพเป็นเพียงการโทนกระแสเท่านั้น

ในประการสุดท้ายนี้ผู้เขียนเห็นว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์มีผลอย่างสำคัญต่อการแสดงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขตามรัฐธรรมนูญ ดังที่ Vernon Bogdanor เสนอว่าโดยทั่วไปแล้วการปฏิบัติพระราชพิธีและพิธีการต่างๆ ของสถาบันพระมหากษัตริย์มีความเกี่ยวพันกับการปฏิบัติหน้าที่ขององค์ประมุขตามรัฐธรรมนูญกำหนดไว้อย่างมีนัยยะสัมพันธ์กันเป็นอย่างยิ่ง ในรัฐประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ตำแหน่งประมุขของรัฐ (head of state) มีหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ หนึ่งบทบาทหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ สองบทบาทในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในรัฐและหน้าที่ในการปฏิบัติพิธี และสามบทบาทในการเป็นสัญลักษณ์และการเป็นตัวแทนของชาติซึ่งข้อหลังนี้มีความสำคัญมากที่สุด⁵³ เพราะเป็นบทบาทที่ต้องอาศัยการตีความ “ความเป็นรัฐชาติเพื่อรัฐชาติ” เพื่อที่จะทำหน้าที่ทางสัญลักษณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพประมุขต้องออกสู่สายตาประชาชน การแสดงออกของประมุขจะผลตอบบทบาทการเป็นตัวแทนของรัฐชาติอีกทอดหนึ่ง หากไม่มีกิจกรรมดังกล่าวประมุขของรัฐชาติก็จะไม่มีอำนาจที่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนซึ่งในระยะยาวการขาดอำนาจที่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนก็จะมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพการแสดงบทบาทหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญในที่สุด⁵⁴

แต่อย่างไรก็ตามการมีสัญลักษณ์ (symbol) ของชาติและของรัฐในแต่ละประเทศที่แตกต่างกันก็จะมีผลต่อการบรรลุมบทบาททางสัญลักษณ์และบทบาทการเป็นตัวแทนแห่งรัฐชาติของประมุข สัญลักษณ์ของรัฐชาติ

⁵³ Vernon Bogdanor. *The Monarchy and the Constitution*. [Oxford: Clarendon Press, 1995], pp. 61.

⁵⁴ Ibid, pp. 62.

สหรัฐอเมริกาคือ รัฐธรรมนูญ (constitution) สัญลักษณ์ของชาติฝรั่งเศสและสาธารณรัฐไอร์แลนด์คือเหตุการณ์การปฏิวัติทางการเมือง (historical tradition) ส่วนของอังกฤษและไทยคือ สถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นตัวบุคคล (person) การมีตัวบุคคลเป็นสัญลักษณ์ของชาติมีข้อดีกว่าแบบอื่นตรงที่เป้าของการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์ (allegiance) จงรักภักดี (loyalty) การมีตัวบุคคลจะง่ายต่อความเข้าใจและง่ายต่อการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์จงรักภักดีของประชาชนพลเมืองมากกว่าที่เกิดจากแนวคิดที่เป็นนามธรรม แต่มีข้อแม้ตรงที่ว่าตัวบุคคลนั้นต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับอำนาจการตัดสินใจในทางการเมือง (decision making power) เพราะอาจก่อให้เกิดประเด็นความขัดแย้งในทางการเมืองซึ่งจะทำให้ตัวบุคคลที่เป็นสัญลักษณ์ของชาตินั้นไม่อาจทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์หรืออยู่ได้ไม่นาน^{๖๖}

ในที่นี้การปฏิบัติพระราชพิธีจึงมีความหมายและความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อองค์ประมุข เพราะพระราชพิธี คือการสื่อสารผ่านทางสัญลักษณ์ระหว่างประมุขและประชาชนพลเมืองโดยเนื้อหาสาระของพระราชพิธีคือการแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นการหลอมรวมให้ประชาชนพลเมืองรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน ซึ่งนั่นคือการที่องค์ประมุขกำลังทำหน้าที่บทบาทการเป็นตัวแทนของชาติและบทบาทการทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติตามจุดมุ่งหมายของรัฐธรรมนูญต่างๆ

การจัดพระราชพิธีหรือพิธีจึงเป็นโอกาสอันดีที่องค์ประมุขจะได้ออกสู่สายตาประชาชน และยังเมื่อมีสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยโดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์และวิทยุความรู้ดังกล่าวก็นิยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น ในโอกาสเดียวกันนี้ประชาชนเองก็จะได้มีประสบการณ์ตรงต่อองค์ประมุขอาทิ ภาพลักษณ์ทัศนคติ และคุณสมบัติประจำตัวของประมุข ซึ่งจะนำมาสู่การตัดสินใจให้หรือไม่ให้ความสนับสนุนต่อองค์ประมุข และแรงสนับสนุนจากประชาชนนี้จะมีผล

^{๖๖} Ibid. pp. 64.

ต่อความสำเร็จในการแสดงบทบาททางการเมืองขององค์ประมุขตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้อีกทอดหนึ่ง

สำหรับประเทศไทยสถาบันพระมหากษัตริย์มีการจัดพระราชพิธีและพิธีน้อยใหญ่ต่างๆ ตลอดทั้งปี โดยพระราชพิธีประจำปีที่ได้กระทำอยู่ในรัชกาลปัจจุบัน อันเป็นพระราชพิธีที่ออกหมายกำหนดการ เปิดโอกาสให้ข้าราชการทุกกระทรวง กรม ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานด้วยนั้นมีทั้งหมด 18 พิธี แต่พระราชพิธี รัฐพิธีและพิธีที่มีการถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยมีด้วยกัน 8 อย่าง คือ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ, พระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน โดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารค, คณะบุคคลต่างๆ เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต, พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ, พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พิธีถวายเครื่องราชสักการะและจุดเทียนชัยถวายราชสดุดีเฉลิมพระเกียรติ ณ ห้องสนามหลวง และงานสโมสรมันนิบาต ณ สนามหน้าตึกไทยคู่ฟ้า ทำเนียบรัฐบาล^{๕๖} และพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ก็เป็นหนึ่งในนั้น จัดอยู่ในประเภทพิธีประจำปี เป็น 1 ใน 8 พิธีที่มีการถ่ายทอดสดทางสถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย เป็นพิธีเดียวที่จัดเป็นประเพณีขององค์กร/สถาบันหลักของชาติคือสถาบันทหารซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการ “ทำให้เป็นสมาชิก” ขององค์กร อีกทั้งเป็นพิธีเดียวที่แสดงออกถึง ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีที่สถาบันทหาร (และประชาชน) มีต่อองค์ประมุขของรัฐชาติอย่างชัดเจนมากกว่าพระราชพิธีและพิธีใดๆ

^{๕๖} บุญยฤทธิ์ แผลมหลวง, บทบาทของรายการถ่ายทอดพระราชพิธีและพิธีสำคัญของ สถาบันวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ต่อการธำรงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ ในวโรกาสเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาครบ 60 ปี. (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 19.

หากพิจารณาตามองค์ประกอบของรัฐธรรมนุญในระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญและเป็นประมุขของราชชาติ ซึ่งบทบาทหน้าที่ของประมุขแห่งราชชาติ (head of state) กับบทบาทหน้าที่ของประมุขแห่งฝ่ายบริหาร(head of government or sovereign) แยกออกจากกันนั้น อำนาจของรัฐธรรมนูญสามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้านด้วยกัน คือหนึ่งด้านที่เป็น “ผลสัมฤทธิ์” (efficient) ซึ่งหมายถึงอำนาจในการออกนโยบายและการทำให้นโยบายบรรลุผล บทบาทหน้าที่นี้เป็นของคณะรัฐมนตรี และสองด้าน “เกียรติยศและความสง่างาม” (dignified) ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจทางการเมืองน้อยมาก องค์ประกอบด้านนี้เป็นความสำคัญพื้นฐานของการทำหน้าที่ทางสัญลักษณ์และการรวมให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวของราชชาติ ความสง่างามสุ่มหมู่ลักษณะของประมุขมีส่วนช่วยในการประสานความขัดแย้งระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร อีกทั้งยังมีส่วนสร้างอารมณ์ความรู้สึก/บรรยากาศ (aura) อำนาจความชอบธรรมให้เกิดแก่รัฐบาล⁵⁷ อำนาจที่เกิดจากความสง่างามในที่นี้นอกจากจะเกิดจากรูปลักษณ์ ทัศนคติและความสามารถส่วนตัวขององค์ประมุขแล้วส่วนหนึ่งก็อาศัยพระราชพิธีและพิธีเป็นตัวสร้างหรือเป็นพื้นที่ในการแสดงออกถึงคุณลักษณะประจำตัวดังกล่าว ซึ่งพระราชพิธีและพิธีส่วนใหญ่ของราชสำนักไทยที่จัดขึ้นเป็นการประจำปีนั้นมุ่งเน้นภาพลักษณ์ความเป็นไทยซึ่งเป็นสังคมเกษตร อาทิ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เน้นความเป็นพุทธศาสนาอันเป็นที่มาของจักรวรรดิและศีลธรรมอันดี อาทิ พระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน พระราชพิธีและพิธีที่เป็นพื้นที่ในการแสดงออกถึงคุณลักษณะประจำตัวได้แก่ทุกพระราชพิธีและพิธีที่มีการพระราชทานพระบรมราโชวาทหรือพระราชดำรัส ซึ่งพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์มีคุณสมบัติทั้ง 2 ข้อ คือเป็นพิธีที่ช่วย

⁵⁷ Vernon Bogdanor. *The Monarchy and the Constitution*. [Oxford: Clarendon Press, 1995], pp. 63.

เสริมสร้างความสง่างามและเป็นพื้นที่ในการแสดงออกถึงคุณลักษณะประจำตัวของประมุข ซึ่งปรากฏว่าที่ผ่านมาพิธีดังกล่าวได้สร้างความสำเร็จเป็นอย่างสูงให้แก่องค์ประมุข

ในด้านปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของประมุขแห่งรัฐชาตินั้น โดยส่วนใหญ่พบว่าหากประมุขมีประวัติยุ่งเกี่ยวในทางการเมืองจะไม่ค่อยประสบความสำเร็จในบทบาทด้านสัญลักษณ์และการเป็นตัวแทนของชาติ เพราะจะนำไปสู่ประเด็นการขัดแย้งทางการเมือง ความไม่เป็นกลางและการถูกวิพากษ์วิจารณ์ได้ง่าย สำหรับประเทศที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติมักจะไม่ค่อยมีประวัติยุ่งเกี่ยวในทางการเมือง เพราะรัฐธรรมนูญกำหนดให้องค์อธิปัตย์มีบทบาทในทางรัฐธรรมนูญในลักษณะเป็นกลาง ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญคือสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ถูกจำกัดอำนาจหน้าที่ องค์ประมุขของชาติภายใต้รัฐธรรมนูญได้รับสิทธิในการแสดงออกซึ่งความสุ่มรอบคอบ (discretion) ซึ่งต้องแสดงออกในลักษณะผู้พิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญ⁵⁸ สถานะเช่นนี้ส่งผลดีต่อการทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาติและเป็นที่ยอมรับได้มากกว่า⁵⁹ ซึ่งประเทศไทยก็เข้าตามเกณฑ์ดังกล่าว นับจากเหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นต้นมา เห็นได้อย่างชัดเจนจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พระองค์ทำหน้าที่ทางรัฐธรรมนูญคือ บทบาทตักเตือน (The Right to warn) และให้คำชี้แนะ (The Right to be consulted) รัฐบาลพระองค์ประสานความแตกแยกทางการเมืองที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลเผด็จการทหารและการประท้วงของประชาชน โดยเปิดโอกาสให้ผู้นำของทั้งสองฝ่ายเข้ามาเจรจากันโดยที่พระองค์ทำหน้าที่เป็นคนกลาง ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสถามนำไปสู่การพิจารณาและตัดสินใจด้วยตัวเองของผู้นำรัฐบาลและผู้ว่าการประท้วง ว่าอะไรเป็นโทษ อะไรเป็นประโยชน์ต่อประชาชนและบ้านเมือง เมื่อทราบเช่นนั้นแล้ว ทั้งสองฝ่ายควรตัดสินใจอย่างไรเพื่อแก้

⁵⁸ Ibid, pp. 65.

⁵⁹ Ibid, pp. 64.

จรูญ จำปาทอง

ปัญหาที่เกิดขึ้น⁶⁰ จากเหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทำหน้าที่ประมุขผู้พิทักษ์รัฐธรรมนูญระบอบประชาธิปไตยได้อย่างเด่นชัด ทั้งพระองค์ยังเข้าพระทัยถึงวิธีในการแสดงออกถึงบทบาทการตักเตือนและให้คำชี้แนะดังเช่นที่ Bogdanor กล่าวว่าการใช้อำนาจอาจแสดงบทบาทการเป็นที่ปรึกษา การให้การชี้แนะ และการตักเตือน ประมุขต้องไม่พูดเพื่อเปลี่ยนเป้าหมายของนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี แต่ควรให้ไปทบทวนเองอีกครั้ง โดยที่ประมุขอาจแสดงกระบวนการพิจารณาที่รอบคอบเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ดูเป็นตัวอย่าง⁶¹

อย่างไรก็ตามการแสดงบทบาทตามรัฐธรรมนูญทั้งบทบาทการเป็นที่ปรึกษา การให้การชี้แนะ การตักเตือน การประสานความขัดแย้งที่รุนแรงทางการเมืองจะไม่ประสบความสำเร็จเลยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงประสบความสำเร็จอำนาจด้าน “ดุลงาน” (dignified) ที่มีพระราชพิธีเป็นส่วนช่วยมากก่อนซึ่งพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ก็มีส่วนสำคัญไม่น้อย เพราะว่าอำนาจด้าน “ดุลงาน” ก่อให้เกิดการยอมรับในความชอบธรรมของบทบาทและตำแหน่ง ก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและความศรัทธาในหมู่ประชาชนโดยเฉพาะชนชั้นนำทางการเมืองอันนำมาสู่ความเชื่อมั่นและเชื่อฟังจากการที่พระองค์แสดงบทบาทหน้าที่ทางรัฐธรรมนูญสำหรับองค์ประมุขของราชไทยนั้นนอกจากพระอัจฉริยภาพและบุคลิกภาพส่วนพระองค์ การเน้นหลักการทศพิธราชธรรมจากพุทธศาสนาที่เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความสำเร็จดังกล่าว ซึ่งในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ก็พบการสอดแทรกหลักการดังกล่าวลงไป

⁶⁰ เจษฎา พรไชยา, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 278.

⁶¹ Vernon Bogdanor, *The Monarchy and the Constitution*. [Oxford: Clarendon Press, 1995], pp. 69-70.

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีที่เกี่ยวข้องจึงมีความสำคัญในสังคมการเมืองไทยในยุคที่ทหารเข้ามามีบทบาททางการเมืองเป็นอย่างยิ่ง พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีประกอบช่วยส่งเสริมให้พระราชสถานะองค์ประมุขของชาติ และพระราชสถานะจอมทัพไทยเป็นรูปธรรมและโดดเด่นมากขึ้นในความรับรู้ของทหารและสังคมการเมืองไทยโดยรวม โดยพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีประกอบมีหน้าที่สำคัญในการแปลงอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีหรืออุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ที่เริ่มไว้โดยสฤษดิ์มาสู่การปฏิบัติจริง การจัดขึ้นซ้ำๆจนกลายเป็นประเพณีก็ยิ่งเป็นการตอกย้ำอุดมการณ์นั้นให้ทหารรุ่นใหม่ๆ ในกองทัพและการใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์ถ่ายทอดสดการจัดพิธี ก็ยิ่งทำให้สารในพิธีแพร่กระจายออกไปครอบคลุมถึงระดับชาติ

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เป็นพื้นที่ปะทะสังสรรค์กันระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันทหาร มีการแสดงออกถึงลำดับชั้นทางสังคม (Hierarchy) อย่างชัดเจน เป็นพื้นที่แสดงบทบาทและอุดมการณ์ของกองทัพต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ในการแสดงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อกองทัพด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทการสนับสนุน (The Right to encourage) ตักเตือน (The Right to warn) และชี้แนะ (The Right to be consulted)⁶² ซึ่งเป็นพระราชอำนาจที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงมีอยู่ตามรัฐธรรมนูญ ที่ผ่านการแสดงบทบาทดังกล่าวมีส่วนช่วยกองทัพในการคลี่คลายปัญหาความมั่นคงจากการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ ในการประพุดติปฏิบัติตัวที่เหมาะสมในบทบาทหน้าที่ของตนซึ่งมีผลกระทบต่อการเมืองการปกครองประชาธิปไตยอันมี

⁶² ธงทอง จันทรางศุ. พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ. (กรุงเทพฯ: เอส.ซี.พรีนแอนด์แพค, 2548). หน้า 74.

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และในการเปลี่ยนแปลงบทบาทของกองทัพยุค
ในปัจจุบัน พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์จึง
มีส่วนช่วยส่งเสริมการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหา
กษัตริย์ทรงเป็นประมุขให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง

แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการปลูกฝังบทบาทการพิทักษ์สถาบันพระ
มหากษัตริย์และอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์
ผ่านพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ที่ถูก
ประดิษฐ์ขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2504 โดยสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นเพียงความสำเร็จในแง่
การสร้างให้กองทัพไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลส่วนตัวของผู้นำทหารที่มีบารมี และ
เป็นการยุติการใช้กองทัพหาผลประโยชน์ทางการเมืองที่ดำเนินมาตั้งแต่การ
ก่อการรัฐประหาร 249 เป็นต้นมา แนวคิดอนุรักษนิยมทำให้สฤษดิ์รื้อฟื้น
อุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ชนชั้นนำไทยใน
รัฐสมบูรณาญาสิทธิใช้ในการสร้างกองทัพสมัยใหม่ขึ้นมาประยุกต์เข้ากับพิธี
สวนสนามของทหารและพิธีที่เกี่ยวข้อง ทำให้กองทัพอยู่ภายใต้สถาบันพระมหา
กษัตริย์อีกครั้งหนึ่ง อันนำมาซึ่งการทำให้ทหารเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองใน
อีกรูปแบบหนึ่ง คือบทบาทหน้าที่ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการ
ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ เจอนโซดังกล่าวนี้ก็ไม่ได้ช่วยให้ทหารหลุดพ้นไปจากการ
เข้ามาแทรกแซงการเมืองในในลักษณะการก่อการปฏิวัติรัฐประหารแต่อย่างใด
หากแต่ได้ใช้ข้ออ้างในการพิทักษ์ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นข้ออ้าง
ใหม่ซึ่งจะด้วยจิตสำนึกดังกล่าวเกิดขึ้นจริงหรือไม่ก็แล้วแต่ การเข้ามา
แทรกแซงทางการเมืองที่ชอบธรรมของทหารนับแต่ยุคสฤษดิ์เป็นต้นมาจวบจน
รัฐประหารครั้งล่าสุด เมื่อ 19 กันยายน 2549 ต้องยืนอยู่บนเหตุผลดังกล่าว
เป็นสำคัญ ในแง่นี้ถือว่าสฤษดิ์ประสบความสำเร็จในการสร้างบรรทัดฐาน/
อุดมการณ์ให้องค์กรมีความเป็นหนึ่งเดียวกันอีกครั้งภายใต้สถาบันพระมหา
กษัตริย์ แต่หากพิจารณาในแง่ नियามของระบอบราชการสมัยใหม่ของเวเบอร์และ
หลักการการเป็นทหารอาชีพในสังคมการเมืองประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ

แล้วจะพบว่ากองทัพสมัยใหม่ของไทยยังคงไม่สำเร็จสมบูรณ์ลงตามความหมายที่แท้จริงขององค์การภายใต้ระบบราชการสมัยใหม่เพราะกองทัพต้องยึดถือวัตถุประสงค์และบทบาทหน้าที่ที่แท้จริงขององค์การทหารซึ่งเป็นหน้าที่เฉพาะทางคือการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศและป้องกันการคุกคามจากภายนอกเพื่อประโยชน์สุขของรัฐและประชาชนเป็นหลักใหญ่ ซึ่งจุดประสงค์หลักนี้จะทำให้ทหารเป็นทหารอาชีพ ไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองอีก

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กองทัพบก. ก้าวใหม่ของกองทัพบก ศุภศวรรษ 40. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พรินติ้ง เฮาส์, 2541.

คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์. พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม 100 ครั้ง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชวนพิมพ์, 2529.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี. กองทัพบก. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา, 2431.

เจษฎา พรไชยา. พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

เฉลิมเกียรติ พิวนวล. ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535. กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2535.

ณรงค์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรการพิมพ์, 2527.

จรรยา จักรพาทอง

- ดำรง ธรรมารักษ์. เอกสารคำสอนวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย.
กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2548. (อัดสำเนา)
- ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. "คอมมิวนิสต์" ในการเมืองไทย. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร
มหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์, กรม. กรมตำแน่งกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็ก
รักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร:
กระทรวงกลาโหม, 2462.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.
- ธงชัย วินิจจะกูล. ชามให้พันประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา. ฟ้าเดียวกัน 3,4
(ตุลาคม-ธันวาคม, 2548) :142-167.
- ธงทอง จันทรางศุ. พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมาย
รัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: เอส.ซี.พรีนแอนด์แพค, 2548.
- ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ. กรุงเทพฯ: สถาบัน
เอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติ
สยาม 2475. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2546.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยสมัย
แรกเริ่มของรัฐประชาชาติ รัฐศาสตร์สาร 21 .(2542): 1-94.
- บุญยฤทธิ์ แผลมหลวง. บทบาทของรายการถ่ายทอดพระราชพิธีและพิธีสำคัญของ
สถานีวิทยุกระจ่ายเสียงแห่งประเทศไทย ต่อการธำรงรักษา
สถาบันพระมหากษัตริย์ ในวโรกาสเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาครบ
60 ปี. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสาร
มวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ภารติ มหาชนธ์. การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2518.

ยุทธการทหารบก, กรม. การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2541.

วิจิตรวาทการ, หลวง. ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในระยะ 3 ปี แห่งการบริหารของคณะรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2505.

วรการบัญชา, นาย. ตำนานทหารมหาดเล็ก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรีนแมคพาย, 2547.

สถาบันพระปกเกล้า. ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2547.

สารบรรณทหารบก, กรม. สূจิบัตรพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ประจำปี 2539. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2539.

สุราชัย ยิ้มประเสริฐ. 60 ปี ประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: ศรีเอทิฟ พับลิชชิ่ง, 2536.

สุราชัย ยิ้มประเสริฐ. แผนชิงชาติไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมพันธ์จำกัด, 2534.

สุรชาติ บำรุงสุข. ทหารกับประชาธิปไตยไทยจาก 14 ตุลา สู่ปัจจุบันและอนาคต. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก, 2541.

สุรชาติ บำรุงสุข. ไตรสรณคณัฑทหาร รัฐประหาร และการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันปริติดี พนมยงค์, 2551.

สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. สดุดีจอมทัพไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549.

ภาษาอังกฤษ

Eric Hobsbawm and Terence Ranger. *The Invention of Tradition*.
Cambridge University press: United Kingdom, 1983.

Matthew Lange and Dietrich Rueschemeyer. *States and
Development: Historical Antecedents of Stagnation and
Advance (Political Evolution and Institutional Change)*.
New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Max Weber. *Economy and society*. Berkeley: University of California
Press, 1978.

Vernon Bogdanor. *The Monarchy and the Constitution*. Oxford:
Clarendon Press, 1995.